

ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ
ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 347.91/95

С. О. КОРОЄД

**ВПЛИВ ЗАВДАННЯ ЦИВІЛЬНОГО
СУДОЧИНСТВА НА ЦИВІЛЬНУ ПРОЦЕСУАЛЬНУ ФОРМУ:
АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ
НОВОГО ЦИВІЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Аналізуються окремі положення нового Цивільного процесуального кодексу України. Розкривається завдання цивільного судочинства. Дається характеристика ефективності судового захисту в аспекті застосування судом ефективного способу захисту порушеного права. Висвітлюються процесуальні засади запровадження електронного правосуддя. Аналізуються окремі інститути доказового права. Виділяються нові підстави повернення позовних заяв, залишення їх без розгляду та закриття провадження в справі. Приділяється увага окремим питанням ефективності спрощеного позовного провадження, а також наказного провадження і заочного рішення. Робляться висновки про вплив завдання цивільного судочинства на цивільну процесуальну форму.

Ключові слова: цивільне судочинство, новий Цивільний процесуальний кодекс України, реформа цивільного судочинства, завдання цивільного судочинства, цивільна процесуальна форма, ефективність судового захисту, спосіб захисту.

Короед С.А. Влияние задачи гражданского судопроизводства на гражданскую процессуальную форму: анализ отдельных положений нового Гражданского процессуального кодекса Украины

Анализируются отдельные положения нового Гражданского процессуального кодекса Украины. Раскрывается задача гражданского судопроизводства. Дается характеристика эффективности судебной защиты в аспекте применения судом эффективного способа защиты нарушенного права. Освещаются процессуальные основы внедрения электронного правосудия. Анализируются отдельные институты доказательственного права. Выделяются новые основания возвращения исковых заявлений, оставления их без рассмотрения и прекращения производства по делу. Уделяется внимание отдельным вопросам эффективности упрощенного искового производства, а также приказного производства и заочного решения. Делаются выводы о влиянии задачи гражданского судопроизводства на гражданскую процессуальную форму.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, новый Гражданский процессуальный кодекс Украины, реформа гражданского судопроизводства, задачи гражданского судопроизводства, гражданская процессуальная форма, эффективность судебной защиты, способ защиты.

Koroied Sergii. Influence of the task of civil legal proceedings on the civil procedural form: analysis of separate provisions of the new Civil Procedural Code of Ukraine

It is analyzed specific provisions of the new Civil Procedural Code of Ukraine. The task of civil justice is revealed. A description of the effectiveness of judicial protection in the aspect of the court's usage of an effective way of protecting the violated right is given. The procedural principles of introduction of electronic justice are highlighted. It is analyzed separate institutes of evidence law. New grounds for the return of statements of claim, leaving without consideration and termination of pro-

ceedings in the case are isolated. Attention has been paid to the separate issues of the effectiveness of simplified proceedings, as well as writ proceedings and extramural judgment. Conclusions are made on the impact of the task of civil proceedings on the civil procedural form.

Keywords: *civil proceedings, new Civil Procedure Code of Ukraine, reform of civil proceedings, task of civil proceedings, civil procedural form, effectiveness of judicial protection, way of protection.*

Прийняття Верховною Радою України 3 жовтня 2017 року нового Цивільного процесуального кодексу України (в редакції Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року № 2147 VIII (далі – новий ЦПК) стало довгоочікуваною подією не лише для суддів та учасників судочинства, а й науковців, які мають дати доктринальну оцінку ефективності цивільного процесуального регулювання порядку здійснення судочинства та передусім звернути увагу на основні принципи новели в новому ЦПК, які вже можна побачити в перших статтях Кодексу, який набрав чинності 15 грудня 2017 року.

Так, новий ЦПК у ст. 2 зобов'язує суд та учасників судового процесу керуватися завданням цивільного судочинства, яким є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

З цього випливає, що завдання цивільного судочинства законодавчо визнано вектором цивільної процесуальної діяльності, яким має визначатися ефективність всього цивільного правосуддя.

Водночас, встановивши вимогу “ефективності” захисту порушених прав, з положень ст. 5 ЦПК стає зрозумілим, що вимога ефективності стосується способу захисту порушеного права, тобто результату правозастосування, а не ефективності безпосереднього

процесу здійснення правосуддя, незабезпечення якого може взагалі унеможливити судовий захист.

Крім того, не відомі критерії, з яких варто виходити визначаючи ефективність способу захисту. Мабуть варто виходити із наведених Верховним Судом України роз'яснень, наведених в “Аналізі практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України”, де ефективний спосіб захисту прав означає, що особа має право пред'явити в суді таку вимогу на захист цивільного права, яка відповідає змісту порушеного права та характеру правопорушення. Також не зрозуміло, чи може суд на підставі ст. 5 ЦПК визнати передбачений законом спосіб захисту неефективним для конкретного випадку (наприклад, у справах про захист гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації) та застосувати інший спосіб захисту, який буде вважати більш адекватним характеру правопорушення (наприклад, зобов'язати особу вибачитися перед позивачем за поширення щодо нього недостовірної інформації).

Разом з тим ст. 5 ЦПК, яка надає суду право (а виходячи з імперативно-диспозитивного методу цивільного процесуального регулювання – це “обов'язок”) застосувати інший спосіб захисту, не знімає з суду заборони при ухваленні рішення виходити за межі позовних вимог (ч. 2 ст. 264), які корелюються із способом захисту, який, в свою чергу, позивач має зазначити в позовній заяві в якості змісту позовних вимог (п. 4 ч. 2 ст. 175). Тому застосування судом іншого способу захисту можливе лише в межах позовних вимог (наприклад, при розгляді позовних вимог про виділення члену КСП майнового паю позивач може просити присудити йому конкретне майно, а суд може присудити йому інше майно або грошову компенсацію. Те саме стосується вимог про виділ із частки майна, що є у спільній частковій власності – ст. 364 ЦК України та вимог про припинення права на частку у спільному майні за вимогою інших співвласників – ст. 365 ЦК України. А також вимог про відшкодування шкоди, коли замість вимог потерпілого зобов'язати винну особу відшкодувати шкоду в натурі, суд може стягнути відшкодування збитків у повному обсязі в грошовій формі – ст. 1192 ЦК України).

Крім того, новий ЦПК прямо допускає можливість розгляду в порядку цивільного судочинства також вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами. Це положення виключатиме подальші спори з реєстраційними органами, а відтак підвищуватиметься ефективність судового захисту, як це й задекларовано в завданні цивільного судочинства.

Про ефективний захист також згадується й серед підстав для забезпечення позову, якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або *ефективний захист*, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду (ч. 2 ст. 149). Це свідчить про послідовність законодавця в застосуванні юридичної термінології та акцентуванні уваги саме на такій вимозі при здійсненні захисту прав.

На забезпечення ефективного виконання завдань цивільного судочинства (своєчасний розгляд справ) та доступності правосуддя спрямовано запровадження в цивільному судочинстві “електронного правосуддя”. І в цьому випадку мова іде не лише про використання інтернет-технологій для надіслання судових повідомлень і судових рішень на електронну пошту учасників справи (як це має місце зараз в межах проекту «Електронний суд»), а вже про електронне судочинство, в якому вчинення окремих процесуальних дій та реалізація цивільної процесуальної форми в цілому відбуватиметься через Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему (ст. 14), яка забезпечує вчинення судом інших процесуальних дій, обмін всіма документами (надсилання та отримання документів по справі) в електронній формі, між судами, між судом та учасниками судового процесу, між учасниками судового процесу, а також фіксування судового процесу і участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Навіть суд має проводити розгляд справи за матеріалами судової справи в електронній формі.

Завдання цивільного судочинства як вектор цивільної процесуальної діяльності вплинуло й на порядок доказування. Так, зобов'язуючи учасників справи сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню *всіх обставин* справи (п. 2 ч. 2 ст. 43), ЦПК запроваджує *інститут письмового опитування учасників справи як свідків* (ст. 93). Так, учасник справи має право поставити в першій заяві по суті справи, що ним подається до суду, не більше десяти запитань іншому учаснику справи про обставини, що мають значення для справи. Учасник справи, якому поставлено питання позивачем, зобов'язаний надати вичерпну відповідь окремо на кожне питання по суті. Відповіді на запитання подаються до суду учасником справи – фізичною особою, керівником або іншою посадовою особою юридичної особи у формі заяви свідка не пізніше як за п'ять днів до підготовчого засідання, а у справі, що розглядається в порядку спрощеного провадження – до першого судового засідання. При цьому учасник справи має право відмовитися від надання відповіді на поставлені запитання: 1) з підстав, визначених статтями 70, 71 Кодексу; 2) якщо поставлене запитання не стосується обставин, що мають значення для справи; 3) якщо учасником справи поставлено більше десяти запитань.

Такий новий інститут дещо не відповідає змагальній моделі цивільного судочинства, адже за правилами нового ЦПК суд позбавлений повноважень встановлювати об'єктивну істину, а вирішення справи відбувається виключно на підставі наданих сторонами доказів, наслідки ненадання яких впливають на результат ухвалення рішення по суті спору. Тому невиконання стороною вказаного обов'язку не може мати наслідком її відповідальності, оскільки в змагальному процесі для сторони можуть наступати лише наслідки, пов'язані із доказуванням, які передбачені ст. 81-84 ЦПК.

Розширюючи змагальні права сторін, ЦПК запроваджує в цивільне судочинство висновок експерта у галузі права, який мають право подати до суду учасники справи (ст. 114), однак такий висновок надається не за ухвалою про призначення судової експертизи і не має статусу висновку судового експерта, а носить консультативно-роз'яснювальний характер в питаннях щодо застосування

аналогії закону чи аналогії права або змісту норм іноземного права, остаточний висновок щодо яких робить суд.

Цікавим видається визначення в новому ЦПК *розумності процесуальних строків* (ст. 121). Так, суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства. З огляду на те, що завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ, то такий строк має бути справедливим, а його тривалість (проміжок часу) має визначатися передусім виходячи з відповідної практики Європейського суду з прав людини, але в межах тих граничних строків, визначених ЦПК.

Порівняно із попереднім ЦПК в новому Кодексі дещо звужені гарантії доступності правосуддя. Так, зокрема, в ряді випадків заяви не залишаються без руху для усунення недоліків (окрім самої позовної заяви – ст. 185, усувати недоліки якої можна навіть після відкриття провадження – ч. 11 ст. 187), а одразу з цим підстав повертаються заявнику. Це стосується заяв: про забезпечення позову (ч. 9 ст. 153); про видачу судового наказу (при цьому суд відмовляє у видачі судового наказу) (ч. 1 ст. 165); про скасування судового наказу (ч. 6 ст. 170) тощо.

Новий підхід законодавця можна побачити й щодо підстав повернення позовної заяви (ст. 185) та підстав відмови у відкритті провадження у справі (ст. 186). Так, наприклад, позовна заява повертатиметься у випадку: подання невідповідної заяви (або підписаної не уповноваженою особою); порушення правил об'єднання позовних вимог; а також у випадку подання позивачем до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду. Відмовити ж у

відкритті провадження суд тепер повинен, наприклад, у випадку, якщо у провадженні цього чи іншого суду є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Серед підстав закриття провадження також з'явилися новели. Так, зокрема, тепер суд зобов'язаний закрити провадження у справі, якщо відсутній *предмет спору* (ст. 255). А серед підстав залишення позовної заяви без розгляду є неподання позивачем без поважних причин витребувані судом докази, необхідні для вирішення спору, а також якщо позивач не вніс кошти для забезпечення судових витрат відповідача і відповідач подав заяву про залишення позову без розгляду (ст. 257).

В наказне провадження знов повертається норма (яка діяла в редакції ЦПК 2004 р. до 2010 року) про безумовне скасування судового наказу у випадку надходження про це від боржника заяви (ст. 177). Це, на наше переконання, затягуватиме остаточне вирішення справи, що не відповідатиме вимозі своєчасності як складової завдання цивільного судочинства, адже повторне звернення заявника до суду з тожознім позовом в порядку спрощеного позовного провадження може значно відтермінувати (з урахуванням часу на оскарження) в часі захист порушених прав позивача.

З метою забезпечення вимоги своєчасності судового розгляду практично виправданим є закріплення обов'язку (можливості) в ухвалі про відкриття провадження у справі вирішувати заяви і клопотання позивача, що надійшли разом із позовною заявою, якщо їх вирішення не потребує виклику сторін (включаючи витребування доказів і забезпечення позову), залучати третіх осіб (ч. 2 ст. 187).

Відновлюється дія добре відомого раніше процесуального інституту про надіслання справи за підсудністю (до відкриття провадження у справі), якщо за результатами отриманої судом інформації про зареєстроване місце проживання відповідача буде встановлено, що справа не підсудна цьому суду (ч. 9 ст. 187), що сприятиме більшій доступності до правосуддя.

При відмові позивача від позову та визнанні позову відповідачем суд перевірятиме тепер лише чи не порушує це права інших осіб

(ст. 206). Таке саме правило застосовуватиметься судом й при затвердженні мирової угоди сторін, якій сторони тепер навіть можуть вийти за межі предмета спору (ст. 207). Це є реалізацією диспозитивних засад судочинства приватноправових засад цивільного права.

Нововведенням, яке забезпечує вимогу справедливості, є запровадження механізму ухвалення судом рішення про судові витрати після ухвалення рішення по суті позовних вимог (ст. 246).

Довгоочікуваним стало запровадження спрощеного позовного провадження, у порядку якого мають розглядаються: а) малозначні справи; б) справи, що виникають з трудових відносин; в) будь-яка інша справа, віднесена до юрисдикції суду, за винятком справ, зазначених у частині четвертій цієї статті (не можуть бути розглянуті справи у спорах: що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів та поділ майна подружжя; щодо спадкування; щодо приватизації державного житлового фонду; щодо визнання необґрунтованими активів та їх витребування відповідно до глави 12 цього розділу; в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб) (ст. 274). При цьому суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше. За клопотанням однієї із сторін або з власної ініціативи суду розгляд справи проводиться в судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін (ч. 5 ст. 279 ЦПК).

З наведеного переліку справ впливає, що справи про розірвання шлюбу не можуть розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження; на них поширюється виключно загальний позовний порядок з проведенням підготовчого засідання. Доцільність такого порядку викликає обґрунтовані зауваження.

В новому ЦПК зберігся інститут заочного рішення, яке може ухвалюватися як при розгляді справ за правилами загального, так й спрощеного позовного провадження (ст. 281).

Проаналізовані вище новели нового ЦПК свідчать, що більшість з них виправдані практикою, відповідають завданню цивільного су-

дочинства. Більше того, завдання цивільного судочинства “пронизує” всю цивільну процесуальну форму, яка відповідає вимогам справедливого, неупередженого та своєчасного судового розгляду.

Виходячи з того, що правосуддя визнається таким за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне повнення в правах, закріплення в новому ЦПК вимоги ефективності судового захисту як завдання цивільного судочинства має наповнити цивільне судочинство новим змістом та виключити випадки формальної відмови в позові через неправильно обраний позивачем спосіб захисту. Хоча критерії ефективності судового захисту має виробити Верховний Суд.

В свою чергу, передбачена новим ЦПК диференціація судових процедур (наказне провадження, спрощене позовне провадження) певною мірою має позитивно вплинути оперативність судового вирішення більшості цивільних справ.

Koroied Sergii. Influence of the task of civil legal proceedings on the civil procedural form: analysis of separate provisions of the new Civil Procedural Code of Ukraine

Some provisions of the new Civil Procedural Code of Ukraine are analyzed. The doctrinal assessment of the effectiveness of civil procedural regulation of the procedure for conducting legal proceedings is given and attention is paid to the main principles of the new CPC.

It was established that the task of civil proceedings is legally recognized as a vector of civil procedural activity, which should determine the effectiveness of all civil justice. At the same time, having established the requirement of "effectiveness" of protection of violated rights, from the provisions of Art. 5 of CPC makes it clear that the requirement of effectiveness relates to the way of protecting the violated law, that is, the result of law enforcement, rather than the effectiveness of the direct process of executing of justice, the lack of which may generally preclude judicial protection.

The new CPC explicitly allows the possibility of reviewing, in accordance with the procedure of civil proceedings, also requirements for the registration of property and property rights and other registration actions, if such requirements derive from

the dispute regarding such property or property rights, if this dispute is subject to consideration in the local court and transferred to it with such claims.

The implementation of "e-justice" in the civil justice system was aimed at ensuring the effective implementation of the tasks of civil justice (timely consideration of cases) and the accessibility of justice. And in this case, it is not only about the use of Internet technologies for sending judicial messages and court judgments on e-mail of the participants of the case (as is the case now within the framework of the project "Electronic Court"), but about the e-justice, in which the conducting of individual procedural actions and the implementation of the civil procedural form as a whole will take place through the Single Judicial Information and Telecommunication System (Article 14).

An interesting definition in the new CPC is given to the reasonableness of procedural terms (Article 121). Thus, the court should set reasonable time limits for the conduct of procedural actions. Given that the task of civil justice is fair, impartial and timely consideration and resolution of civil cases, such a period should be fair and its duration (time span) should be determined primarily based on the relevant practice of the European Court of Human Rights, but within the limits of the deadlines defined by the CPC.

Compared to the previous CPC, the new Code slightly suppresses the availability of justice. In particular, in a number of cases, lawsuits do not remain without movement for elimination of shortcomings (except for the lawsuit itself - Article 185, which can be remedied even after the opening of the proceedings - Part 11, Article 187), and at the same time under these circumstances should be returned to the applicant. This applies to claims: to secure a lawsuit (Part 9 of Article 153); on the issuance of a court order (and court refuses to issue a court order) (Part 1 of Article 165); about the cancellation of a court order (Part 6 of Article 170), etc.

In order to ensure the requirement for timely judicial review, it is practically justified to establish the obligation (possibility) in the decision on opening of proceedings to resolve the applications and petitions of the plaintiff, received together with the lawsuit, if their resolution does not require the summoning of the parties (including demand for claim of evidence and securing of a lawsuit), involvement of third parties.

The introduction of simplified lawsuit proceedings was a long-awaited one. At the same time, it was concluded that cases considering divorce cannot be considered

in the order of simplified lawsuit proceedings; they are subject only to a general lawsuit proceedings with a preparatory meeting, which raises reasonable remarks.

The above-mentioned novelties of the new CPC show us that most of them are justified by practice, correspond to the task of civil justice. Moreover, the task of civil justice "permeates" the entire civil procedural form that meets the requirements of just, impartial and timely judicial review. The new Civil Procedural Code provides for the differentiation of judicial procedures (writ proceedings, simplified proceedings) to a certain extent must have a positive effect on the effectiveness of the judicial judgment in most civil cases.

Keywords: civil proceedings, new Civil Procedure Code of Ukraine, reform of civil proceedings, task of civil proceedings, civil procedural form, effectiveness of judicial protection, way of protection.

УДК 347.23

А. Ю. БАБАСКІН

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОМЕРЦІЙНОГО КРЕДИТУ В УКРАЇНІ

Розглядається питання щодо визначення суб'єктного складу сторін зобов'язання з надання комерційного кредиту у цивільному законодавстві України. Автор доводить, що до таких суб'єктів належать лише суб'єкти підприємницької діяльності, та заперечує можливість віднесення до них зобов'язань за участю споживачів. Також досліджуються ознаки відплатності комерційного кредиту. На підставі проведеного дослідження автором запропоноване внесення змін до ЦК України.

Ключові слова: кредит, комерційний кредит, зобов'язання, підприсмець, відплатність.

© БАБАСКІН Анатолій Юрійович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України